

Hayvan Destekli Tedavi Animal Assisted Therapy

Arzu Çakıcı ¹ , Mehmet Kök ²

Öz

Hayvan destekli tedavi, kronik hastalığı olan ya da ruhsal bozukluklardan olumsuz etkilenen bireylerde yaşam kalitesini yükseltmek ve iyileştirmek amacıyla temel tedavinin yanı sıra kullanılan ve insan hayvan etkileşimine dayanan alternatif bir tedavi yöntemidir. Hayvan destekli tedavinin, yaygın gelişimsel bozukluk, kanser, Alzheimer, bunama, yalnızlık duygusu, anksiyete, depresyon gibi bir çok hastalık ve bozuklukta destek tedavi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Yurt dışında yapılan araştırmalarda uzman ve güçlü bir ekibin yanı sıra prosedürüne uygun olan yapılan tedaviler olumlu sonuçlar vermiştir. Ülkemizde ise bu alanda yapılmış araştırma sayısı kısıtlıdır. Hayvan destekli tedaviyi çok yönlü araştırmaya çalışan bu derlemede tedavinin tanımına, tarihçesine, kullanım alanlarına, tedavide kullanılan hayvan türlerine yer verilmiş ve çocukluk ile yaşlılık gibi farklı yaşam dönemlerindeki uygulamalarına değinilmiştir. Hayvan destekli tedavinin birçok hastalıkta ve ruhsal bozuklukta olumlu sonuçları görülen destek bir tedavi türü olarak ülkemizde uygulanmasının, tedavide farklı hayvan türlerinin denenmesinin yanı sıra diğer ruhsal bozukluk ve hastalıklarda da uygulanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Evcil hayvanlar, hayvan destekli tedavi, insan-hayvan etkileşimi

Abstract

Animal assisted therapy is an alternative treatment method based on human-animal interaction, used as complementary to the main therapy in order to cure and enhance the living conditions in individuals affected by chronic diseases or mental disorders. Animal assisted therapy is known to be used as a complementary therapy in many illnesses and disorders such as widespread developmental disorder, cancer, Alzheimer's disease, dementia, loneliness, anxiety and depression. In various researches carried out abroad, duly conducted therapies along with an expert and competent team has given positive results. In our country, the number of studies conducted in this area is limited. In this review which tries to study animal assisted therapy in multiple dimensions, the definition, history, areas of use of animal assisted therapy and the animal species used in the treatment have been presented, and the different lifestyle applications such as childhood and old age have been interpreted. Given the positive results of animal assisted therapy in the treatment of illnesses and mental disorders, it is believed that its implementation as a complementary therapy in our country, trials of varying animal species in the treatment and its practice in other mental disorders and illnesses will be of benefit.

Keywords: Pets, animal assisted therapy, human-animal interaction

¹ Yarbay Refik Cesur İlkokulu, İzmit

² Alaattin Keykubat Üniversitesi, Alanya, Antalya

✉ Arzu Çakıcı, Yarbay Refik Cesur İlkokulu Yeşilova, İzmit, Turkey
arzuçakıcı@mynet.com

Geliş tarihi/Received: 12.02.2019 | Kabul tarihi/Accepted: 09.04.2019 | Çevrimiçi yayın/Published online: 20.10.2019

TARİHSEL olarak hayvanlar ve insanlar birbirleriyle özel bir ilişki geliştirmişlerdir. Mağara resimlerinde belgelendiği gibi en eski ilişki, kamp ateşleri etrafındaki kurtlarla mağara adamları arasında bulunmaktadır. Eski Mısırlılar, kedileriyle birlikte birbirlerine bağlı olduklarını kanıtlasalar da Orta Çağ boyunca, atlar ve köpekler arkadaşlık, seyahat ve avcılık için çok önemli olmuştur. Yunan Mitolojisi'nde tıbbın ve sağlığın tanrısı Asklepios döneminde tedavi süreçlerinde köpek ve yılanlar önemli bir rol oynarken hasta ve yaralıların uykularında tanrı tarafından bazen insan, çoğu zaman ise yılan ya da köpek görünümünde ziyaret edildiğine ve şifa dağıtıldığına inanılmıştır (İncazlı ve ark. 2016).

Günümüzde hayvanlar toplumun ve doğal çevrenin ayrılmaz bir parçasıdır. İstatistikler, insanların çoğunun yaşamları boyunca bir evcil hayvana sahip olacağını göstermektedir. Hayvanlar, yalnızca evcil hayvanlar olarak değil aynı zamanda fiziksel ve zihinsel engelliler için yardımcı arkadaş olarak da hizmet etmektedir (Gammonley ve Yates 1991). Hayvanlar, akıl hastalığı veya engelli olan kişilerde yalnızlığı hafifleterek ve sosyal etkileşimleri arttırarak insanları motive ederler. Sakinleştirici etkileriyle fizyolojik sağlığı iyileştirir, yaşam kalitesini normalleştirir ve hatta artırırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde, kişinin ihtiyaçlarına göre yardım veya duygusal destek sunan robotlar bu hayvanları taklit edecek şekilde tasarlanmıştır (Hart ve Yamamoto 2015).

Refakatçi hayvanlar, küçük çocuklu ailelerde daha yaygın görülmektedir. ABD'de çocukların % 70'inden fazlasının evcil hayvanları vardır ve ebeveynlerin çoğu, hayvanların "çocuklar için" edinildiğini bildirmektedir. Bu durum çocukların karşılaştıkları hayvanlarla, özellikle de refakatçi hayvan ilişkisi bağlamında önemini vurgulanmaktadır (Melson 2003).

Sosyal yaşamda hayvanlara olan bakış açısının son yıllardaki memnuniyet verici değişimi araştırmacılar tarafından incelenmeye değer bulunmuş ve bu alanda alanyazında sayısız araştırmanın yapıldığı ortaya konmuştur. Henüz yeni bir konu olarak düşünülse de hayvanlardan işgücü, beslenme vs. amaçlı yararlanılmasının yanı sıra hayvanların insanlarla şifa verici ruhsal bir etkileşimin olduğu da keşfedilmiş ve bilim adamlarını, araştırmacıları bu konuya yönlendirmiştir. Bu nedenlerden dolayı derleme türünde yapılan bu araştırmanın amacı; alanyazın ışığında hayvan destekli tedavinin küçümsenmeyecek kadar çok geniş bir platforma ve nitelikli bir bilgi birikimine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan bu araştırmanın hayvan destekli tedavi ile ilgili olarak yapılacak olan araştırmalara ışık tutacağı ümit edilmektedir. Bu yazıda hayvan destekli tedavinin tanımına, tarihçesine yer verilecek, hayvan destekli tedavide kullanılan hayvan türlerine ve hayvan destekli tedavilerin uygulandığı ruhsal bozukluklara değinilecek, son olarak çocuklar ve yaşlı insanlar üzerinde hayvan destekli tedavinin kullanımı gözden geçirilecek ve araştırma konusu alan yazın ışığında tartışılacaktır.

Tanımı

Alan yazın tarandığında HDT'nin 20 farklı tanımı ve 12 farklı isimlendirmesi olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun karmaşa yaratması nedeniyle ABD de hayvanlarla terapi sertifikasyonundan sorumlu olan Delta Topluluğunun terminolojide standardizasyon sağlamak için hayvan destekli aktivite (HDA) ve hayvan destekli terapi olarak tanımlanmıştır (Yeşilkayalı ve Ofluoğlu 2018).

Araştırmanın konusu olan HDT kronik hastalığı olan kişilerin yaşam kalitelerini arttırmak, ruhsal bozuklukları tedavi etmek amacıyla insan ve hayvan etkileşiminden oluşan

bir tedavi biçimi olarak son yıllarda yaygın olarak kullanılan bir tedavi yöntemi olarak tanımlamak mümkündür (Cevizci ve ark. 2009).

HDT, insan ve hayvan etkileşiminin doğurduğu biyolojik-kimyasal-fiziksel değişimleri dikkate alarak insanların fizyolojik ve psikolojik mekanizmalarda olumlu yönde değişimler yaratmaya neden olan yardımcı bir tedavi biçimidir (Leaser 2005). Hayvan destekli terapi, kronik hastalıklar ve uzun hastanede yatış süresi gerektiren hastalıkların tedavisinde önemli faydaları olan yeni bir girişimsel programdır (Jofré 2005). HDT, günümüzde yaşam kalitesini destekleyen ve sağlığa olumlu yararları olan alternatif bir tedavi biçimi olarak kabul edilmektedir.

Tarihçesi

Hayvan destekli tedavinin tarihsel gelişimine bakıldığında dokuzuncu yüzyıl hayvanlarının, engellilerin tedavisinde kullanıldığı görülmektedir. 1790'da, Belçika'da zihinsel hastaların tedavisinde tavşanlar ve tavuklar kullanılmıştır (Morrison 2007). Tedavide ilk belgelenecek hayvan kullanımı ise 1792'de İngiltere'de York Retreat'te görülmüştür. Bu hayvanlar zihinsel davranışı geliştirmek için kullanılmıştır (Macauley 2006). 1867'de Batı Almanya'da epilepsi hastalarının tedavisinde çiftlik hayvanları ve atlardan yararlanılmıştır. 1942'de New York'ta hastalar ABD Ordusu Hava Kuvvetleri Konvansiyonel Hastanesinde (Army Air Corps Convalescent Hospital) çiftlik hayvanları ile çalışmış ve "dindendirici" tedavi görmüşlerdir. Daha sonra 1972'de Psikoterapist Boris Levinson bir anket yapmış ve New York psikoterapistlerinin üçte birinin tedavide evcil hayvan kullandığı bilgisine ulaşmıştır. 1973'te Humane Society'nin "petmobile" programı hayvanları Colorado'daki Pikes Peak bölgesinde, huzurevlerindeki yaşlılarla buluşturmuştur. 1977'de Dr. Dean Katcher ve Erika Friedmann evcil hayvanların kan basıncı ve ölüm oranları üzerindeki etkilerine ilişkin araştırma yapmışlardır. 1980'de ise Delta Society (insan-hayvan odaklı ve kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşu) kurulmuştur (Morrison 2007).

Yardımcı terapist olarak hayvan eğitimi

Günümüzde yardımcı terapistler olarak köpeklerin yerel kurumlarda kullanılması yaygın görülen bir durum değildir. Çünkü hasta yakınları ziyaret düzenlemek için kendi zamanlarını gönüllü olarak harcamaktadırlar. Ancak bazı hastalar, terapi köpeği olan bir terapistle görününce daha çok rahatlayacaklarına inanmaktadırlar. Bu durum nadir olarak görülmesine karşılık bazı uzman terapistlerin, danışma oturumları sırasında terapi köpeklerini hayvan destekli terapiye dahil ettikleri görülmektedir. Onların katılımı ve işbirliği, terapiye yeni bir yaklaşım getirmede büyük rol oynamaktadır. Kaliforniya'da evlilik ve aile terapisti Dr. Lois Abrams, iki terapi köpeği olan Duke ve Romeo ile olan deneyimiyle ilgili betimleyici bir hikaye paylaşarak hastalarının duygusal durumunu daha erken tespit edebilmiştir. Yardımcı terapist köpekler hastaların, vücut dillerini çok iyi algılama ve koklama yetenekleri ile hastalar üzerinde rahatlatma sağladıkları görülmüştür (Wuu ve ark. 2013). Yapılan bir çalışmada evcil hayvanların yararlarına ve önemine işaret edilerek çift ve aile süreçlerindeki rolleri ile ilişkisel dinamiklere ve gerilimlere dahil olmaları incelenmiştir. Araştırmada danışanların evcil hayvanlar sayesinde ölüm, yas ve keder durumlarına daha kolay uyum sağladıkları bildirilmiştir. Ayrıca evcil hayvanların hayvan destekli terapi alanında kullanılmasının özellikle çift ve aile terapisinde olumlu gelişmelerde değerli kaynaklar olduğu belirtilerek evcil hayvanların yardımcı terapist olabileceği

konusunun zenginleştirilebileceğine ilişkin önemli yöntemler sunulmuştur (Walsh 2009). Bunun dışında aileler ile çalışan profesyonel terapistler terapi ortamında yardım etmek, terapiyi kolaylaştırmak ve görüşmeyi başlatmak amacıyla evcil hayvanlardan yararlanabilmektedirler.

Terapiye dahil olan hayvanlar, danışanların maneviyatını artırarak onların olumsuzluklarla başa çıkmalarında etkin rol oynamaktadırlar. Bunun yanı sıra terapi ortamındaki evcil hayvan ve sahibinin etkileşimi ve evcil hayvanın davranışları da danışmaya gelen kişi ve aile sistemi hakkında bilgi verebilmektedir (Yeşilkayalı ve Oflluoğlu 2018).

Yardımcı terapist olarak genelde köpekler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Köpekler genetik olarak arkadaşlığı seven, zeki ve sosyal yaratıklar oldukları için sosyalleşme ve itaat eğitimine daha iyi yanıt verirler. Bu nedenle hayvan destekli tedaviyi kolaylaştırma için yapılacak görevler arasında terapi hayvanına bazı ileri düzey beceriler öğretmek bulunmaktadır. Bu görevler; itaat eğitimi veya çeviklik eğitimi, rekabetçi köpek denemelerine katılımı kapsamaktadır. Atlarla ilgili eğitimler ise ata binme becerileri ile rekabetçi binicilik yarışmalarını içerebilir. Ayrıca terapiye kullanılan atların bazıları danışan tarafından eğitilmiş, köpekler ise kendileri veya başkaları tarafından kurtarılmış olabilir. Böylece, danışan için bir görevi yerine getirmenin yanı sıra kendisi, ailesi ve hayvanın geleceği için toplumca kabul edilebilir değerli bir şey yapmak değerlilik hissini daha da güçlendirir (Chandler 2012).

Terapiye kullanılan hayvan türleri

HDT, evde beslenen özellikle de eğitilmiş evcil hayvanlarla yapılabilmektedir. Bir meta-analiz çalışmasında HDT'nin uygulanan müdahalelere destek olarak umut vaat ettiği bildirilmiştir (Nimer ve Lundahl 2007). Terapi hayvanlarının başında eğitilebilmeleri ve sosyal becerilere sahip olmaları nedeniyle köpekler gelmektedir. Parish-Plass (2008) ise, yaptığı bir araştırmada istismar ve ihmalden kaynaklanan güvensiz bağlanma gösteren çocuklar üzerinde uyguladığı hayvan destekli tedavide fare, hamster, papağan ve köpeklerden yararlanmış ve onların olumlu etkilerini vaka olarak paylaşmıştır. Chandler (2012) de kitabında HDT ile ilgili olarak çocuk ve ergenler üzerinde köpek ve yavruları, tavşanlar, ev kedileri, atlar, çiftlik hayvanları ile diğer küçük hayvan etkileşimlerinin yararlı olduğunu belirterek bu etkileşimin iyileştirici ve sosyal uyum sağlayıcı özelliklere sahip olduğunu bildirmiştir. Alanyazında atlar, kuşlar, yunus balıkları ve balıklarla da yapılan terapi vakalarının olduğu görülmektedir.

Köpekler

Bir araştırmada, çocukların evdeki eğitimlerde on hafta boyunca 15-20 dakika okumasının, okuma akıcılığını % 30 oranında geliştirdiği ve ebeveynlerin dörtte üçünün çocuklarının artık daha sık okuduğunu bildirmiştir (Melson 2013). Pediatrik onkoloji bölümüne yatırılan hastaların iyileşmesine yardımcı olmak ve terapötik sürece adaptasyonunu kolaylaştırmak amacıyla hastaneye yatırılan çocuklar için "Büyülü Bir Rüya" adı verilen bir hayvan terapi programı yapılmıştır. Örnekleme, toplam 16 ebeveyn ve çocuk ile 12 hemşirenin uygulamaya katılımıyla oluşturulmuştur. Köpek destekli terapinin, çocuklarda ve ebeveynlerde psikolojik sıkıntıyı hafifletmeye, tedavi sürecine uyum sağlamayı kolaylaştırmaya destek olduğu ve hastanede kalırken teselli olmayı arttırmaya katkıda bulunabileceği görülmüştür (Gagnon ve ark. 2004). Kanserli çocukların, hastaneye yatış stresini azaltabilmeleri için yapılan bir yıllık pilot çalışmada gönüllülerin ve profesyonellerin

katılımı ve katılan “terapötik” köpeklerin kalitesi, tüm sürecin özgünlüğü ve hastaların ve hemşirelerin başarısı bu çocuklar için sözkonusu özel bakım programının kalıcı olarak uygulanmasına temel oluşturmuştur (Bouchard 2004).

Köpeklerden diğer alanlarda da terapi amaçlı yararlanıldığını görmek mümkündür. Çocukların, duruşma salonu gibi yabancı oldukları bir yerde olmasından kaynaklanan korkularla birlikte sanıktan çekinmeleri ifade verme yeteneğini azaltabilmektedir. Bu nedenle köpekler çocuklara güven verici özelliklerinden dolayı duruşmalarda yer almaktadırlar (Duman 2018). Daha yakın zamanlarda, disosiyatif bozukluğu olan hastalarda terapi köpeklerinin kullanıldığı görülmektedir. HDT’de etkileşim ve iletişimin kolaylaşmasının yanı sıra hastanın stresine karşı köpeğin yatıştırıcı etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle hassas sorunlar üzerinde daha çok etkili olan ve psikoterapide klinik bir köprü olarak yarar sağlayabilen hayvanlar önerilmektedir (Barker ve ark. 2003).

Melson (2013) okuma akıcılığı ile dost bir köpeğin varlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada dost bir köpeğin yanında kitap okurken (önceden tanıdık olması gerekmez) stresin azaldığına ve kan basıncının düştüğüne dair bulgular elde etmiştir. Bu rahatlatma etkisi, hem yetişkin hem de çocuk okuyucular için bulunmuştur. Üstelik, yapılan çalışmalar çocukların evcil hayvanlarla (genellikle köpekler ve kediler) birlikteliğinde, bu hayvanları onaylayan, kabul eden, yargılamayan, vurgulayan, önemli bir duygusal destek kaynağı olarak göstermiştir.

Atlar

Zihinsel ve bedensel engeli bulunan bireylerde bir tedavi yöntemi olarak uygulanan ve kısaca “bir at yardımıyla tedavi” anlamına gelen hippoterapinin, neuro-fizyolojik bir etki mekanizması vardır. Hippoterapi, daha çok algılama, konuşma, iletişim ve sosyal davranış ile psikomotor problemlerde etkili olur ve hastaların toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Bu yöntemde, atın vücut sıcaklığı ve ritmik hareketlerinin hastanın lokomotor ve merkezi sinir sistemi üzerinde oluşturduğu iyileştirici etkilerden yararlanır. Bedensel ve zihinsel engelli bireylerin için eğitilmiş ekibin yanı sıra hippoterapik atın amaca uygunluğu dikkate alınmalıdır. Hippoterapi atları, seçilirken beden yapısı ve ruhsal-davranışsal özellikleri önemsenmelidir (Köseman ve Şeker 2015). Hippoterapi, bir terapist tarafından motor ve duyuşal girdi sağlamak için bir atın karakteristik hareketlerini kullanıldığı fiziksel, mesleki ve konuşma terapisi olarak da bilinmektedir. Hippoterapinin otizm, serebral palsi, artrit, multipl skleroz, kafa travması, inme, omurilik hasarı, davranış bozuklukları ve psikiyatrik bozukluklar gibi nörolojik veya diğer engelli hastaları tedavi etmek için kullanıldığı görülmektedir (Koca ve Ataseven 2015). Hippoterapi alanyazın tarafından desteklenmekte ve at-destekli psikoterapinin nasıl ve neden etkili bir terapötik müdahale olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır (Lawson 2016).

Bir çalışmada terapötik at biniciliğine maruz kalan otistik çocuklarda, duyuşal arayış, duyuşal duyarlılık ve sosyal motivasyonda artma ile dikkatsizlik, dikkat dağılması ve hareketlilikte azalma görülmüştür. Araştırma sonuçları terapötik at biniciliğinin otizm spektrum bozukluğu olan çocukların tedavisinde geçerli bir tedavi seçeneği olabileceğine dair kanıt sağlamaktadır (Bass ve ark. 2009). Yapılan diğer çalışmalarda da fiziksel hastalığı olan çocuklar için at destekli tedavilerin fiziksel ve psiko-sosyal yararları bildirilmiştir (All ve ark. 1999, Smith-Osborne ve Selby 2010).

Hippoterapi ayrıca serebral palsili çocuklarda kullanılmaktadır. Hippoterapiden sonra, terapi öncesi çok fazla asimetri gösteren kas gruplarında anlamlı düzelme kaydedil-

miştir (Benda ve ark. 2003). Ayrıca hippoterapiden sonra, bu çocukların yürüme, koşma ve atlama skorları ile toplam skorlarında önemli ölçüde düzelmeler görülmüştür (Cherng 2004). Sterba ve ark. (2002) yaptıkları bir çalışmada hippoterapinin serebral palsili çocukların kaba motor hareketlerine etkisini incelemişlerdir. 18 haftalık bir programdan sonra çocukların uzanma, oturma, çömelme, yürüme, koşma ve atlama gibi kaba motor fonksiyonlarında anlamlı artış olduğu görülmüştür.

Kuşlar

Bir araştırmada renkli kuşların yaşlı insanlar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 71 ve 85 yaşları arasındaki emekli kişiler beş gruba ayrılmış ve iki gruba televizyon olmadan begonviller; üçüncü ve dördüncü gruba televizyon olmadan muhabbet kuşu (küçük kuşlar) verilmiştir. Beşinci grup kontrol grubu olarak kullanılmıştır. 5 ay süren bir uygulamadan sonra muhabbet kuşu gruplarında belirgin bir iyileşme görüldüğü bildirmiştir (Eyster 1984).

Hayvanların terapötik etkisinin olduğu düşüncesinden hareketle yapılmış bir çalışmada psikolojik danışmanlık öğrencilerinin mahkeme ortamında hayvanların koruyucu ve destekleyici önlem olarak kullanılması hakkında görüşlerinin incelenmesini amaçlanmış ve bu amaçla öğrencilere sorular sorulmuştur. Araştırma sonucunda öğrenciler tarafından hayvanların mahkeme ortamında kullanılmasını yadırgamadıkları, mahkemede hayvan olarak en çok kuşu tercih ettikleri ve mahkemede hayvanların bulunmasının rahatlatıcı etkisinin olacağı bildirilmiştir. Bu sonuçlar hayvanların mahkemede bulundurulmasında büyük oranda duygusal ihtiyaçların etkili olduğunu göstermektedir (Duman 2018).

HDT'nin uygulandığı ruhsal bozukluklar

HDT, son yıllarda birçok hastalıkta destek amaçlı olarak uygulanmış ve olumlu sonuçların alındığı bir tedavi seçeneği haline gelmiştir. HDT ilgi odağı olmuş ve bazı terapilerde sağlığı ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla tamamlayıcı ve destekleyici bir yöntem olarak varlığını korumuştur. Ünlü hemşire Florence Nightingale, özellikle kronik hastalıkların tedavi ve rehabilitasyonunda evcil hayvanların mükemmel bir arkadaş olduğunu vurgulamıştır (Cevizci ve ark. 2009). Bu nedenle tedavideki insan hayvan etkileşimi çok önemlidir. Bu etkileşimin, güçlü bir duygusal altyapısının olması gerekmektedir. Etkileşimin gücü terapiden elde edilecek yararın artmasına neden olacaktır.

HDT'nin kullanımının çok yaygın olduğu görülmektedir. Araştırmalar, terapötik sürece hayvanlar dahil edildiğinde birçok hastalığın semptomlarının daha hızlı azaldığını göstermektedir (Dimitrijević 2009). Hayvan-insan etkileşimi sonucu oluşan bu yeni tedavi ağrı ve kan basıncı düzeylerinde azalma; mobilite ve kas aktivitesinde artmaya neden olur (Cevizci ve ark. 2009). Son yıllarda özellikle yaygın gelişimsel bozukluklar, demans ve Alzheimer hastalığı, yalnızlık duygusu, psikolojik rahatsızlıklara bağlı ilaç kullanımı, afazi ve şizofreni gibi birçok psikolojik hastalıkta etkin olarak; kardiyovasküler hastalıklar, kanser ve AIDS gibi kronik hastalıkların tedavisinde ise psikolojik destek amaçlı olarak kullanılmaktadır.

HDT'nin psikolojik-egitim amaçlı olarak sosyalleşme yönü zayıf ya da gelişmemiş olan çocuklarda, davranış bozukluklarında, akademik başarısı düşük ve kendine güveni az olan çocuklarda, saldırgan davranışların azaltılmasına yönelik hapishanelerde, mahkumlar için ruh sağlığı hastanelerinde, ıslahevlerinde, hafif veya orta dereceli otizmde, yaşlılarda çöküntü semptomlarının tedavisi ve önlenmesinde, nöro-psişik gerginlik, tıbbi

müdahalelerde hastalıkların iyileşme döneminde, arteriyel hipertansiyon, kardiyopatiler, kronik kas-sinir sistemi hastalıklarında ve farklı motor bozuklukların tedavisi ve rehabilitasyonunda kullanıldığı görülmektedir (Ballarini 2003). Bunun dışında fobiler ve bağımlılık sorunları olan psikiyatri hastaları, çocuk serebral felç, romatoid artrit ve diğer hastalıklarda da uygulanır. Son olarak, hayvan destekli müdahalelerin ortaya çıktığı alanlar, hastane ve yaşlı bakımı ortamlarındaki uygulamalara, yenilikçi okul, hapisane, çiftlik ve toplum programlarına dikkati çekmektedir. Aile terapisinde de evcil hayvanların ve ilişkisel dinamiklerin önemli rolüne bulunmaktadır (Walsh 2009).

Yaygın gelişimsel bozukluklar

Yaygın gelişimsel bozukluk, erken çocukluk döneminde ortaya çıkan ve sosyal becerilerin, dilin ve davranışların uygun gelişmediği veya kaybın olduğu bir grup psikiyatrik bozukluk olarak tanımlanır. Genellikle gelişimin birçok alanını etkiler ve kalıcı işlev bozukluklarına neden olur (Cevizci ve ark. 2009). Martin ve Farnum (2002), yaptıkları deneysel çalışmada yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocuklarda köpek ile etkileşimin niteliksel sonuçlarını değerlendirmişlerdir. Yapılan çalışmada terapi süresince çocuklara oynayabilecekleri üç farklı seçenek sunulmuştur. Bunlar, oyuncak bir top, oyuncak bir köpek veya canlı bir köpektir. Çocuğun yalnızca bir tanesini seçerek onunla ilişki kurması sağlanmıştır. Çalışmada sosyal ve sosyal olmayan etkileşimler, hem davranışsal hem de sözel boyutlarına göre değerlendirilmiştir. Üç ayrı iletişim modeli ile sürdürülen seanslarda terapi köpeği ile etkileşimde bulunan çocukların oyun oynama isteklerinin ve sosyal çevrelerine olan farkındalıklarının arttığı gözlenmiştir. Bir araştırmanın sonuçları, otizm spektrum bozukluklarında bozulmuş olduğu bilinen çok sayıda işlevsellik alanında iyileşmeler (artan sosyal davranışlar ve iletişimin yanı sıra azalmış davranış problemleri, otistik şiddet ve stresteki olumlu gelişmeleri) içermektedir (O’Haire 2013). Başka bir araştırmanın sonuçları, refakatçi servis köpeği ile otizm spektrum bozukluğu olan çocuk ve ergenler arasındaki bağlanma şeklinin sosyal beceri eksikliklerine rağmen sosyal etkileşimlere girme fırsatı sunduğunu göstermektedir. Refakatçi servis köpekleri, otizm spektrum bozukluğu olan çocuk ve ergenlerin günlük sosyal işlevsellik üzerindeki etkisini artırarak sosyal değişimine katkıda bulunmaktadır (Hoffman 2011).

Stres, anksiyete ve depresyon

Stres ve anksiyete, kardiyovasküler hastalıklara neden olan faktörler olarak kabul edilir. Araştırmacılar, refakatçi hayvanların stres ve anksiyetenin azalmasına faydası olduğunu düşünmektedirler. Birçok yazar, çeşitli stresli aktiviteler sırasında daha önce bilinmeyen dost bir hayvan bulunduğu yetişkinler ve çocukların kan basıncında düşme olduğunu bildirmişlerdir (Barker ve Dawson 1998). Yapılan bir çalışmada hayvan destekli terapinin depresyona iyi geldiği belirtilmiştir (Folse ve ark. 1994). Destekleyici bakım evlerinde kronik zihinsel hasta sakinleri, yavru köpekler tarafından ziyaret edildikten sonra, eşleştirilmiş kontrol grubu ile karşılaştırıldığında, ziyaretler sonrası depresyonlarının azaldığı görülmüştür (Barker ve ark. 2003).

Psikiyatri hastalarında HDT’nin elektrokonvulsif tedavi öncesinde korku, anksiyete ve depresyon gibi duygudurumlarında azalma sağlayıp sağlamadığı araştırılmıştır. 35 hastaya farklı günlerde 15’er dakika HDT ve karşılaştırma grubuna da 15’er dakika standart terapi uygulanmıştır. Her iki tedavi öncesinde ve sonrasında görsel ağrı ölçeği (visual analog scale, VAS) ile korku, anksiyete ve depresyon ölçülmüştür. HDT’nin korkuyu

%37, anksiyeteyi ise %18 düzeyinde azalttığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, hayvan destekli tedavinin, korkuyu veya sosyal yönden bir olumsuzluğu tetikleyebilecek psikiyatrik veya tıbbi müdahaleler sırasında kullanılmasının yararlı olabileceği bildirilmiştir (Barker ve ark. 2003).

Afazi

Afazide HDT'den bahsedilse de konuşma bozukluğu ve iletişim problemi yaşayan bireylerin tedavisinde köpeklerin etkinliğini gösteren az sayıda çalışma mevcuttur. Ancak hayvan destekli terapinin afazili bireyler üzerinde geleneksel konuşma terapisi kadar etkili olduğu ve hastalarda rahatlama sağladığı görülmüştür (Macauley 2006).

Şizofreni

Hayvanlar genel olarak uygun psikiyatrik hizmetlere alınmış olmasına rağmen, onların faydalarını doğrulayan verilerin çokluğu ironik olmuştur. Gerçekte hastaya yardım eden yardımsever insan-köpek ilişkisini konu alan bir çalışmada şizofreni hastaları için yardımcı bir köpeğin terapötik faydaları görülmüştür (Barker ve ark. 2003). 10 haftalık interaktif HDT seansına katılan 10 kronik şizofreni hastasının hedonik tonu, hayvan desteği olmaksızın tedavi edilen bir kontrol grubu ile karşılaştırılmıştır. Snaith-Hamilton haz ölççeği ile ölçülen hedonik ton, bakımından sonuçlar HDT grubu, kontrollere kıyasla belirgin bir iyileşme göstermiştir. Aynı zamanda bu hastalar boş zaman kullanımında ve motivasyonda iyileşme ve gelişme göstermişlerdir (Nathans-Barel 2005). HDT şizofreni hastalarında anhedoniyi iyileştirmektedir (Dimitrijević 2009). Ayrıca HDT'nin yaşlı şizofrenik hastalar üzerinde de başarı sağladığı görülmüştür (Barak ve ark. 2001).

Demans ve Alzheimer hastalığı

HDT, demans ve Alzheimer gibi izole olmuş hastalarda daha çok etkili olmuştur. Bir çalışmada kafesli ispinozun bulunduğu bir odada tutulan psikiyatrik hastaların bir grup toplantısına daha yüksek oranda katıldığını fark edilmiş ve kuşların olmadığı bir odada tutulan eşleştirilmiş bir grup ile karşılaştırılmıştır. Kısa psikiyatrik değerlendirme ölççeği puanlarından olumlu sonuçlar elde edilirken ironik olarak, içe dönük ve tepki vermeyen psikiyatrik hastaların bir terapi köpeği ile birlikte gülmesi, sarılması ve konuşması terapiye olumlu karşılık verme olarak tanımlanmıştır. Bir pilot çalışmada, huzurevinde yaşayan demanslı 15 kişi üç hafta boyunca günlük olarak hayvan destekli müdahaleye katılmışlardır. Sonuçlar hastaların olumsuz davranışlarında anlamlı azalmalar ve sosyal etkileşimlerinde artmalar olduğunu göstermiştir (Richeson 2013).

Bir çalışmada HDT'nin demanslı hastaların neşe/keyif, hafıza, rahatlama, odaklanma, sosyal davranış ve fiziksel aktivitelerinde artışın yanı sıra ajitasyon, ve dalgınlıklarında azalma gibi olumlu etkileri olduğu görülmüştür (Wordley 2010). Demanslı yaşlı hastalarda, düşük kalp hızı terapik bir köpeğin varlığı ile ilişkilendirilmiş ve bir terapi köpeğinin yakınında iken, Alzheimer hastalarının sosyalleşme davranışı anlamlı bir şekilde artmıştır (Barker ve ark. 2003). Bu nedenle hayvan destekli faaliyetler/müdahaleler, demans hastalarında sosyal davranışlar, fiziksel aktivite ve diyet programları, ajitasyon/saldırganlık ve yaşam kalitesi üzerinde olumlu bir etki göstermektedir (Yakimicki ve ark. 2018).

Edwards ve Beck'in (2002), Alzheimer hastaları ile yaptıkları bir çalışmada yaşam ortamlarında bulunan akvaryum balıklarının hastaların iştah problemini nasıl etkilediği

değerlendirilmiştir. Bu nedenle evlerinde yaşayan 60 Alzheimer hastası çalışmaya dahil edilmiştir. Yemek yeme durumlarına ilişkin bilgiler, akvaryum balıklarının da bulunduğu bir ortamda 2 haftalık tedavi süresince ve 6 hafta boyunca haftada bir yapılan izlem sonucu elde edilmiştir. Bulgular, Alzheimer'li hastaların gıda alımlarının akvaryumun varlığında anlamlı düzeyde arttığını ve 6 haftalık izlem boyunca da artarak devam ettiğini göstermiştir. Çalışma boyunca kilo alımı da anlamlı olarak artmıştır. Araştırmacılar, akvaryum balıklarının mevcudiyetinin çevresel koşulları iyileştirdiği ve bu nedenle hastaların duygudurumlarını iyileştirdiği, yemek yeme isteğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda, akvaryum balıkları ile birlikte yaşayan hastaların daha az oranda gıdasal bakıma ihtiyaç duyduklarını ve azalan bu ihtiyacın da sağlık hizmetlerindeki maliyeti azalttığını bildirmişlerdir.

Hayvan sahipliği ile aktivite ve genel sağlık sorunları ilişkisi

İnsan-hayvan birlikteliği genel olarak her yaşta insan için ruhsal ve bedensel iyilik halinin sağlanmasında etkin rol oynar. Uygulamalı bir araştırma programında Kaliforniya'daki hayvan sahipliği ile fiziksel aktivite arasındaki ilişki incelenmiştir. 41514 yetiştirenlerden oluşan (kedi, köpek, kedi-köpek ve evcil olmayan hayvan sahipleri) bir örneklemde haftalık toplam yürüme mesafesi ile hayvan sahipliği arasındaki ilişkinin incelendiği araştırma sonucundaki bulgular; köpek sahipliği ile yüksek düzeydeki fiziksel aktivite arasındaki orta derecedeki bir ilişkiyi göstermiştir (Yabroff ve ark. 2008).

Müllersdorf ve arkadaşlarının (2010) İsveç'te 39.995 katılımcı üzerinde yaptığı bir başka çalışmada hayvan sahibi olan ve olmayanların sağlık, fiziksel /boş zaman etkinlikleri, iş durumu ve evcil hayvan sahipliği ile ilgili sosyodemografik yönleri incelenmiştir. Bu çalışmaya göre evcil hayvan sahibi olanların genel sağlığı iyi olmasına rağmen hayvan sahibi olmayanlar daha fazla zihinsel sorunlar yaşamışlardır. Hayvan sahibi katılımcıların boş zaman faaliyetlerini, doğal yaşam ya da bahçe işlerinin içermesi diğerlerinden daha fazladır. İlâveten, yaş aralığı 39-45 olan kadın serbest meslek sahiplerinin evcil hayvanı olan diğerlerine göre baş, boyun ve omuzlarından daha fazla ağrı çekmektedirler. Bu durumda evcil hayvanlar, aktivitesi az olan insanlardan daha çok, fiziksel olarak yeterli bir düzeyde aktiviteye sahip evcil hayvan sahipleri üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Evcil hayvanların sahiplerinin sağlığını, psikolojik iyi olma duygusunu ve uzun ömürlü olmalarını arttırdığı düşünülmektedir (Herzog 2011).

Çocuklarda HDT uygulaması

Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında ruh sağlığının iyileştirilmesi konusundaki çalışmaların oldukça geniş yer tuttuğu görülmektedir. HDT, çocukların şiddetli mental bozukluklarının ve davranışlarının iyileştirilmesi için de kullanılan bir yöntemdir (Niksa 2007). Rett sendromu ve otizm yaygın gelişimsel bozukluklar arasında olup çocuklarda günlük yaşamın her aşamasında hastaları zorlayan güçlüklerle karakterize edilmektedirler. Bu hastalıkların tedavisinde "yunus terapisi" ve "köpek destekli tedavi" en fazla tercih edilen HDT modelleri olmaktadır (Karayağız Muslu ve Conk 2011). Bunun yanı sıra klinik deneyimler çeşitli hastalıklar nedeniyle ağrı çeken çocuklarda, insan-hayvan birlikteliğinin ağrıyı azaltmada ve hastaneye yatışa bağlı stresin azaltılmasında etkili olduğunu göstermektedir. Kanser tedavisi için uzun süre hastanede kalan çocuklar yoğun bir strese maruz kalmaktadırlar. Ailelerinden ve yaşam ortamlarından ayrılmasının yanı sıra, şiddetli ağrıya da neden olabilen çeşitli müdahalelerle karşı karşıya kalırlar. Kemoterapi

alan çocuklarda HDT uygulanan ve uygulanmayan tedavi grupları kıyaslandığında deney grubu hastaların stres düzeylerinde azalma olduğu bildirilmiştir. (Bouchard ve ark. 2004). Hayvanlarla birlikte ziyaret tedavisinin pediatrik ağrı yönetiminde etkinliğini saptamak amacı ile yapılan tanımlayıcı bir çalışmada, 5–18 yaş arası 25 postoperatif akut ağrısı olan çocuk örneklemini oluşturulmuştur. Düzenli hayvan ziyaretlerinin çocukların dikkatlerini farklı yöne çekerek ağrı algılarını azalttığı belirlenmiştir (Sobo ve ark. 2006). Pediatrik kardiyoloji bölümünde tedavi gören hastalar üzerinde pet terapisinin etkilerinin incelendiği bir çalışmada evcil hayvan ziyaretlerinin stresi hafiflettiğini, hastane ortamını normalleştirdiği, hastanın ve ebeveyn moralini düzelttiği görülmüştür (Wu ve ark. 2002). Macauley ve Guiterrez (2004) konuşma ve öğrenme güçlüğü olan erkek çocuklarda geleneksel tedavi ile hayvan destekli tedavilerin etkisini karşılaştırmıştır. Hippoterapi uygulanan grubun ebeveynleri, geleneksel konuşma terapisi uygulanan grubun ebeveynlerine göre çocuklarının konuşma ve öğrenme yeteneklerinin daha iyi geliştiğini belirtmişlerdir.

Arkansas Çocuk Hastanesinde hayvan kullanımının etkinliğini değerlendirmek ve hayvanlardan hastalara mikroorganizma geçişi olup olmadığını belirlemek amacı ile yapılan bir çalışmada; 4.000'den fazla çocuk, HDT programı uygulamasına alınmıştır. HDT programına katılan orak hücreli anemili çocuklarda kontrol grubuna göre ağrı krizinin azaldığı görülmüş ayrıca hayvanlardan hastalara enfeksiyon geçişi olmadığı saptanmıştır (Yamauchi ve Pipkin 2002). Yapılan başka bir araştırmada evcil hayvanları olan çocukların daha az endişeli ve daha dışa dönük aynı zamanda daha empatik oldukları bildirilmiştir (Sams ve ark. 2006).

Cinsel istismara uğramış çocuklara maruz kaldığı suistimali ve duyguları ifade etmesine yardımcı olmak için hayvanlardan yararlanılmıştır. Terapide öykü anlatımı, tedavi sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır (Reichert, 1998). HDT, istismar ve ihmale maruz kalan çocukların iç dünyasına ulaşabilmek için etkin bir terapi tekniğidir (Parish-Plass 2008).

Yaşlılarda HDT uygulaması

Evcil hayvanların insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkileri sadece çocuklarla sınırlı kalmamıştır. Yaşlılar da dahil olmak üzere her yaştaki insanın evcil hayvanlardan gelen pozitif enerjilerden kaynaklanan iyilik halinden söz etmek mümkündür. Evcil hayvanı olan ve olmayan yaşlılar grubu üzerinde yapılan bir araştırmada, evcil hayvan sahiplerinin psikolojik esenliği ve sosyal destek arasındaki ilişkinin anlamlı bir şekilde değiştiğini göstermiştir. Bununla birlikte, araştırmada yaşlı kişilerde iyi olma ile evcil hayvan sahipliği arasında daha kompleks bir ilişki elde edilmiştir (Raina 1999). Araştırmacılar, hayvan arkadaşlıklarının toplumda ve huzurevlerinde yaşayan yaşlılara pozitif psikolojik yararları olduğunu belirlemişlerdir. Fiziksel aktivite düzeylerinin azalması nedeniyle yaşlı kişilere evde bakım yapan hemşirelerin, ziyaret eden köpeklere ulaşma çabalarının arttığı saptanmıştır (Gammonley ve Yates 1991).

Tartışma

İnsanların hayvanlara algılayış biçimleri kültür, yaş, cinsiyet ve yerleşim yerlerine göre farklılık göstermektedir. Sınıfsal farklılıklar bakımından çiftçilerin köpekleri yardımcı olmaları bakımından kabullenirken kedileri işe yaramaz olarak nitelendirdikleri görülmektedir (Pamuk 2015). Günümüzde ise, insan-hayvan birlikteliği, evcil hayvan barındırma ya da tedavide hayvanlardan yararlanmanın kültürel nedenlere bağlı olduğunu

düşündürmekle birlikte birçok durum etnik kökene göre istatistiksel bir farklılığın olmadığını göstermektedir (Risley-Curtiss ve ark. 2006). Bu nedenle HDT’de seçilen hayvanın türü, terapiye uygunluğu, hasta ile olan iletişimi ve hayvana bakış açısı hayvan destekli terapinin anahatlarını oluşturmaktadır. Ayrıca HDT’nin sağlığa faydaları ile ilgili alanyazın gözden geçirilmiş ve evcil hayvan terapisinin potansiyel faydalarının dikkate değer olduğu sonucuna varılmıştır (Brodie ve Biley 1999). Deneysel tasarımda bazı çalışmalar zayıf olmasına rağmen, genel araştırma HDT’nin kullanımı için birkaç kontra-endikasyon dışında çoklu endikasyonları olduğunu ortaya koymaktadır (Morrison 2007).

Genel olarak bakıldığında HDT türlerine ilişkin çalışmalar özellikle yurt dışında oldukça fazladır. Ülkemizde tür bir uygulamalar sayılıdır ve az görülmesinin nedenini toplumumuzun kültürüyle bağdaştırmak mümkündür. Evlerde evcil hayvan besleme alışkanlığının dini ya da hijyenik kaygılardan dolayı az görüldüğü bilinmektedir. Hastanelerde ise HDT kısıtlı olarak uygulanmaktadır. Ülkemizde evcil hayvan besleme ve hastane ortamlarında HDT’nin az olması alanyazında bu konuda yapılmış olan çalışmaların sayılı olmasına paralel bir durumdur.

Alanyazında HDT’yi içeren çalışmaların sonuçları çoğunlukla hastaların yararına sonuçlanmasına karşılık zaman zaman yerildiği ya da herhangi bir olumlu bir sonuç elde edilemediği çalışmalar da bulunmaktadır. Bu duruma çözüm olarak terapinin daha iyi sonuçlanabilmesi için hemşirelerin ekibin bir parçası olarak koğu hayvanı veya hayvan ziyareti programlarında aktif rol alması önerilmektedir (Brodie ve Biley 1999). HDT’de karşılıklı bir etkileşim söz konusu olduğu için, bu tedavinin psikiyatride çalışan sağlık personelinin üzerinde de olumlu sonuçları görülmektedir. Ayrıca bu konuda ile ilgili olarak uzmanlar, sosyal hizmet uzmanlarının HDT hizmetlerini daha fazla geliştirebileceklerini ileri sürmektedirler. Bu nedenle bu hayvanların bireyler ve aileler üzerindeki etkisinin tam olarak anlaşılması için bazı sosyal hizmet uzmanlarının hayvan içerikli uygulamalara dahil edildikleri bildirilmektedir (Risley-Curtiss ve ark. 2013).

Sonuç

Her türdeki hasta üzerinde olumlu etkileri bulunan bu terapi tekniği giderek büyüyen bir platformda yer almaktadır. HDT hakkında daha ayrıntılı ve boylamsal çalışmalar yapılması, tedavide kullanılan hayvan türlerinin çoğaltılması, hasta bireylerin kişilik özellikleriyle destek hayvanlarının uyumunun araştırılması ülkemizdeki araştırmacılara yol göstermesi bakımından önemli olacaktır. Bu tür araştırmaların toplumumuzda hayvanlara olan bakış açısını da olumlu yönde değiştireceği ve hayvanlara olan ilginin, empatinin ve merhametin yanı sıra onlara olan gereksinimin de artacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- All AC, Loving GL, Crane LL (1999) Animals, horseback riding, and implications for rehabilitation therapy. *J Rehabil*, 65:49-53.
- Ballarini G (2003) Pet therapy animals in human therapy. *Acta Biomed*, 74:97-100.
- Barak Y, Savorai O, Mavashev S, Beni A (2001) Animal-assisted therapy for elderly schizophrenic patients: a one-year controlled trial. *Am J Geriatr Psychiatry*, 9:439-442.
- Barker SB, Dawson KS (1998) The effects of animal-assisted therapy on anxiety ratings of hospitalized psychiatric patients. *Psychiatr Serv*, 49:797-801.
- Barker SB, Pandurangi AK, Best AM (2003) Effects of animal-assisted therapy on patients' anxiety, fear, and depression before. *ECT. J ECT*, 19:38-44.

- Bass MM, Duchowny CA, Llabre MM (2009) The effect of therapeutic horseback riding on social functioning in children with autism. *J Autism Dev Disord*, 39:1261-1267.
- Benda W, McGibbon NH, Grant KL (2003) Improvements in muscle symmetry in children with cerebral palsy after equine-assisted therapy (hippotherapy). *J Altern Complement Med*, 9:817-825.
- Bouchard F, Landry M, Belles-Isles M, Gagnon J (2004) A magical dream: a pilot project in animal-assisted therapy in pediatric oncology. *Can Oncol Nurs J*, 14:14-17.
- Brodie SJ, Biley FC (1999) An exploration of the potential benefits of pet-facilitated therapy. *J Clin Nurs*, 8:329-337.
- Cevizci S, Erginöz E, Baltaş Z (2009) Ruh sağlığının iyileştirilmesinde destek bir tedavi yaklaşımı: Hayvan destekli tedavi. *Nobel Med*, 5:4-9.
- Chandler, CK (2012) *Animal Assisted Therapy in Counseling*. 2nd edition. New York, Routledge.
- Cherng RJ, Liao HF, Leung HW, Hwang AW (2004) The effectiveness of therapeutic horseback riding in children with spastic cerebral palsy. *Adapt Phys Activ Q*, 21:103-121.
- Dimitrijević I (2009) Animal-assisted therapy—a new trend in the treatment of children and adults. *Psychiatr Danub*, 21:236-241.
- Duman N (2018) Koruyucu ve destekleyici önlem olarak çocukların mağdur olarak bulunduğu davalarda hayvanların kullanımı. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 1:368-375.
- Edwards NE, Beck AM (2002) Animal-assisted therapy and nutrition in Alzheimer's disease. *West J Nurs Res*, 24:697-712.
- Eyster CL (1984) The effects of pets on schizophrenics in a day treatment program (Masters thesis). San Bernardino, California State College San Bernardino.
- Folse EB, Minder CC, Aycock MJ, Santana RT (1994) Animal-assisted therapy and depression in adult college students. *Anthrozoös*, 7: 188-194.
- Gagnon J, Bouchard F, Landry M, Belles-Isles M, Fortier M, Fillion L (2004) Implementing a hospital-based animal therapy program for children with cancer: a descriptive study. *Can Oncol Nurs J*, 14:217-222.
- Gammonley J, Yates J (1991) Pet projects: animal assisted therapy in nursing homes. *J Gerontol Nurs*, 17:12-15.
- Hart, L. A., & Yamamoto, M. (2015). Recruiting psychosocial health effects of animals for families and communities: Transition to practice. In *Handbook on Animal-Assisted Therapy*, 4 th ed (Ed AH Fine):53-72. San Diego, CA, Academic Press.
- Herzog H (2011) The impact of pets on human health and psychological well-being: fact, fiction, or hypothesis? *Curr Dir Psychol Sci*, 20:236-239.
- Hoffman MD (2011) The impact of canine Companion Service Animal (CSA) use on social behaviors between individuals with autism spectrum disorders who use CSA and those who do not (Doctoral thesis). Minneapolis, Walden University
- İncazlı SB, Özer S, Yıldırım Y (2016) Rehabilitasyon hemşireliğinde hayvan destekli uygulamalar. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5:88-93.
- Jofré LM (2005) Animal-assisted therapy in health care facilities. *Rev Chilena Infectol*, 22:257-263.
- Karayağız Muslu G ve Conk Z (2011) Hayvan destekli uygulamalar ve çocuklarda kullanımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 4:83-88.
- Koca TT, Ataseven H (2015) What is hippotherapy? The indications and effectiveness of hippotherapy. *Northern Clinics of Istanbul*, 2:247-252.
- Köseman A, Şeker İ (2015) Hipoterapi ve terapide kullanılan atların özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 12:195-201.
- Lawson CA (2016) Equine-assisted psychotherapy in New Zealand: a phenomenological investigation: presented in fulfilment of the requirements for the degree of masters of Arts in Psychology at Massey University (Doctoral dissertation). New Zealand, Massey University.
- Leaser A (2005) See spot mediate: utilizing the emotional and psychological benefits of "dog therapy" in victim-offender mediation. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 20:943-980.
- Macauley BL (2006) Animal-assisted therapy for persons with aphasia: A pilot study. *J Rehabil Res Dev*, 43:357-365.
- Macauley BL, Guterrez KM (2004) The effectiveness of hippotherapy for children with language-learning disabilities. *Commun Disord Q*, 25:205–217.
- Martin F, Farnum J (2002) Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *West J Nurs Res*, 24:657-670.

- Melson GF (2003). Child development and the human-companion animal bond. *Am Behav Sci*, 47:31-39.
- Morrison ML (2007) Health benefits of animal-assisted interventions. *Complement Health Pract Rev*, 12:51-62.
- Müllersdorf M, Granström F, Sahlqvist L, Tillgren P (2010). Aspects of health, physical/leisure activities, work and socio-demographics associated with pet ownership in Sweden. *Scand J Public Health*, 38:53-63.
- Nathans-Barel I, Feldman P, Berger B, Modai I, Silver H (2005) Animal-assisted therapy ameliorates anhedonia in schizophrenia patients. *Psychother Psychosom*, 74:31-35.
- Niksa E (2007) The use of the animal-assisted therapy in psychiatric nursing: the story of Timmy and Buddy. *J Psychosoc Nurs Ment Health Serv*, 45: 56-58.
- Nimer J, Lundahl B (2007) Animal-assisted therapy: A meta-analysis. *Anthrozoös*, 20:225-238.
- O'Haire ME (2013) Animal-assisted intervention for autism spectrum disorder: A systematic literature review. *J Autism Dev Disord*, 43:1606-1622.
- Pamuk D (2015) Yaşlı bireylerin yaşamında evcil hayvanların rolü. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2:297-306.
- Parish-Plass N (2008) Animal-assisted therapy with children suffering from insecure attachment due to abuse and neglect: A method to lower the risk of intergenerational transmission of abuse? *Clin Child Psychol Psychiatry*, 13:7-30.
- Raina P, Waltner-Toews D, Bonnett B, Woodward C, Abernathy T (1999) Influence of companion animals on the physical and psychological health of older people: an analysis of a one-year longitudinal study. *J Am Geriatr Soc*, 47:323-9.
- Reichert E (1998) Individual counseling for sexually abused children: A role for animals and storytelling. *Child Adolesc Social Work J*, 15:177-185.
- Richeson NE (2003) Effects of animal-assisted therapy on agitated behaviors and social interactions of older adults with dementia. *Am J Alzheimers Dis Other Demen*, 18:353-358.
- Risley-Curtiss C, Holley LC, Wolf S (2006) The animal-human bond and ethnic diversity. *Social Work*, 51:257-268.
- Risley-Curtiss, C, Rogge ME, Kawam E (2013) Factors affecting social workers' inclusion of animals in practice. *Social Work*, 58:153-161.
- Sams MJ, Fortney EV, Willenbring S (2006) Occupational therapy incorporating animals for children with autism: A pilot investigation. *Am J Occup Ther*, 60:268-274.
- Smith-Osborne A, Selby A (2010) Implications of the literature on equine-assisted activities for use as a complementary intervention in social work practice with children and adolescents. *Child Adolesc Social Work J*, 27:291-307.
- Sobo E, Eng B, Cassidy-Krich N (2006) Canine visitation (pet) therapy. Pilot data on decreases in child pain perception. *J Holist Nurs*, 24:51-57.
- Sterba JA, Rogers BT, France AP, Vokes DA. (2002) Horseback riding in children with cerebral palsy: effect on gross motor function. *Dev Med Child Neurol*, 44:301-308.
- Walsh F (2009) Human-animal bonds I: The relational significance of companion animals. *Fam Process*, 48:462-480.
- Walsh F (2009) Human-animal bonds II: The role of pets in family systems and family therapy. *Fam Process*, 48:481-499.
- Wordley AM(2010) Old man's best friend: animal-assisted intervention for older people with dementia (Doctoral dissertation). Adelaide, University of Adelaide.
- Wu AS, Niedra R, Pendergast L, McCrindle BW (2002) Acceptability and impact of pet visitation on a pediatric cardiology inpatient unit. *J Pediatr Nurs*, 17:354-362.
- Wuu MB, Ho K, Fagan JM (2013) Canines as co-therapists. Available from <https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgerslib/45196/PDF/1/play/> (Accessed 20.11.2018).
- Yabroff KR, Troiano RP, Berrigan D (2008) Walking the dog: is pet ownership associated with physical activity in California? *J Phys Act Health*, 5:216-228.
- Yakimicki ML, Edwards NE, Richards E, Beck AM (2018) Animal-assisted intervention and dementia: A systematic review. *Clin Nurs Res*, 28:9-29.
- Yamauchi T, Pipkin TY (2008) Six years experience with animal-assisted therapy in a children's hospital: Is there patient risk? *Am J Infect Control*, 36:E117
- Yeşilkayalı E, Ofuoğlu A (2018) Aile değerlendirmelerinde bir alt sistem olarak evcil hayvan: Genel bir çerçeve. *Electronic Turkish Studies*, 13:1203-1219.

Yeşilkayalı E, Ofloğlu A (2018) Sosyal çalışma uygulamalarında hayvan destekli müdahaleler. Journal of Human Sciences, 15:1874-1892.

Yazarların Katkıları: Tüm yazarlar, her bir yazarın çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağladığını ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olduğunu kabul etmişlerdir.

Danışman Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir

Authors Contributions: All authors attest that each author has made an important scientific contribution to the study and has assisted with the drafting or revising of the manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.